

некоторых показателях современности / Пер. с польск. – СПб., 2001. 4. Киселев Г.С. Шанс на свободу (о перспективах открытого общества) // Вопросы философии. – 2004. – № 9. 5. Киселев Г.С. Становление человечеством (сознание Постмодерна). – М., 2004. 6. Киселев Г.С. Трагедия общества и человека. Политика осмысления опыта советской истории. – М., 1992. 7. Кучуради И. Философия перед лицом мировых проблем // Вопросы философии. – 2004. – № 3. 8. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1992. 9. Мамунт Л.С. Проблема ответственности народа // Вопросы

философии. – 1999. – № 8. 10. Москвин Л. Новые социальные измерения в социальном мире // ОНС. – 1999. – № 3. 11. Пантин В.И. Ритмы общественного развития и переход к постмодерну // Вопросы философии. – 1998. – № 7. 12. Сорос Дж. Тезисы о глобализации // Вестник Европы. – 2001. – № 2. 13. Столович Л.Н. Об общечеловеческих ценностях // Вопросы философии. – 2004. – № 7. 14. Чешков М.А. Смысл противостояния не альтернативность, но варибельность // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 6. – С. 28.

УДК: 32.784.71

С.І. Дорошенко

Національний університет “Львівська політехніка”

ИДЕЯ СВОБОДЫ У ПОЛИТИЧНІЙ ЕМБЛЕМАТИЦІ ФРАНЦІЇ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

© Дорошенко С.І., 2005

Розглядаються окремі зразки політичної емблематики Франції, які несуть символічне значення ідеї свободи – базового принципу інституювання і функціонування республікансько-демократичного режиму влади у Франції.

The article aims at examining a number of samples representing the political emblems of France. The samples disclose the symbolic meaning of the idea of freedom as the basic principle of the instituting and functioning of the republican and democratic model of power in France.

Свою книгу “Французька демократія” Президент Франції Валері Жіскар д’Естен відкрив словами посвяти: “Для Маріанни і Гавроша”. Символічні значення жіночого та чоловічого начал, якими стали ці імена, що алегорично втілюють невичерпну родючість країни (Маріанна) і нескоренне прагнення волі (Гаврош) [5, с. 9, 29], вважають такими, що демонструють головні риси національного характеру французів і понад два століття спонукають громадян країни різного віку й статі відтворювати особливий різновид владних відносин у Західній Європі. Тим часом кількість елементів знакової системи, спроможної безнастанно й різноманітно втілювати відомий ідеал в кожному документі, за яким пізнаються члени товариства, значно більша. Зазначені документи відтворюють окремі етапи історичного шляху французького суспільства до політичної свободи.

Політична емблема потрапила в об’єктив наукового дослідження фахівців нещодавно. Вибір учених визначено економічними зрушеннями, які в другій половині ХХ ст. посприяли модернізації соціальної структури Франції і, відповідно, загальному зацікавленню змістовним наповненням відомих зразків політичної емблеми. Особливо відзначилися Моріс Агюлон [2] і Мішель Пастуро [6].

В Україні проблематика політичної емблеми Франції висвітлюється опосередковано, в контексті дослідження історії політичного мислення французів [1].

Метою роботи є дослідження політичної емблематики Франції. Поставлено конкретні завдання: 1) обґрунтувати характерні ознаки політичних емблем Франції; 2) проаналізувати зразки політичної емблеми, які втілюють ідею свободи.

1. Французьку державність відзначає багатий фонд політичної емблеми. Створені з яскравої суміші кольорів, образів і форм, успадкованих від греко-римської античності, середньовіччя, Давнього порядку, збагачені Добою конституції, численні емблеми постають глибокими за змістом зразками, майстерно виконаними з каменю, металу, гіпсу, тканини, а також мелодією та співом. На жаль, лише поодинокі зразки прикрашають головну суспільно-політичну сцену країни. Так, в роки Третьої республіки (1875–1940) рівня політичної емблеми найвищого державного значення досягнули триколірний прапор (кокарда), гімн “Марсельєза” й свято 14 липня [4, с. 328].

Друга істотна ознака явища французької політичної емблеми, на нашу думку, визначається абсолютною перевагою знаків державності. Вони значно потужніші за ті, які французи, зазвичай, співвідносять з власною національною, партійною, а також регіональною ідентичністю. Тоді як систему політичної емблематики Німеччини та Італії характеризує зворотна тенденція, насамперед обґрунтована контекстом місцевих регіональних впливів.

В останню чергу відзначимо хронологічний аспект. Представники науки тоталітарних режимів – гітлерівської Німеччини, фашистської Італії, комуністичної Росії – почали займатися дослідженням політичної емблеми раніше; цілком логічно, що саме ці представники “тоталітарної школи” випередили представників “демократичної школи”, які ніяк не відзначились на новому напрямі наукових пошуків. Оцінюючи суспільне значення політичної емблеми, Мішель Пастуро так обґрунтував наслідки довготривалого зневажання у Франції проблемою: “...це призвело до браку культури сприйняття емблеми всіма основними суб’єктами політики: звичайним обивателем, народним обранцем і навіть державним функціонером. Першому й другому нічого не відомо про історію виникнення, а також про змістовне наповнення політичної емблеми своєї країни. Вони готові сприйняти будь-яку легенду чи пояснення...” [6, с. 12].

2. Наше завдання – виправити недоліки, що виникли, спрямувавши увагу на ті зразки політичної емблеми, які втілюють символічне значення свободи, – передусім галльського

півня, триколірний прапор, “червоний клобук”, статую Маріанни, національний гімн “Марсельєза”, свято 14 липня.

Півень – це, без сумніву, найдавніша емблема Франції. У передримській Галлії сакралізований образ півня пов’язували з давнім кельтським богом (Люгом). І саме римляни першими вжили слово “*gallus*” для позначення цілком відмінних понять: “птаха” і “мешканець Галлії”. Численні римські автори малювали сміливого півня, щомиті готового стати на захист пташиного світу на своїй території. Науковці XVIII–XIX ст. зазначали, що в археологічних пам’ятках галльського походження (монетах, статуетках тощо) при бажанні можна розгледіти образ півня – символу незалежної Галлії. В епоху революційних буревіїв (1789, 1830, 1848) образи цього птахабудителя і, водночас, птаха – втілення Давнього порядку демонстрували цілком протилежні політичні значення. Різноскеровані політичні суб’єкти: ліберальні республіканці, консервативні монархісти, широкі народні маси пов’язували “свій” образ півня з важливими політичними цінностями – Державою, Нацією, національним суверенітетом і громадянським станом. І лише після остаточної перемоги Республіки (1875) цей знак стає символом французької політичної нації, а, отже, набуває однозначності. Для користі справи рекомендовано припинити тлумачення історичних витоків головного символу нації. Адже ліберальні політики відслідковували родовід “патріотичного” півня від незалежних галлів, монархічно-консервативні – від завойовників-франків, які нібито дали життя дворянській верстві. Натомість Революція повернула першим (галлам), знедоленим і приниженим другими (франками), їхню прадавню свободу, зрівнявши всіх мешканців Франції у громадянських правах. І “республіканський” півень десь там високо вгорі проголосив прихід нових часів та урочисту мить початку демократичних реформ у Франції.

Художнє зображення півня, затверджене Конституцією Франції, розмістили на великій печаті Республіки (Другої, Третьої, Четвертої, П’ятої). На цьому атрибуті влади, поряд з іншими, семантично спорідненими елементами, – законом, справедливістю, солідарністю, які

символізують найдемократичніші устремління людського генія, згаданий птах назавжди зайняв місце сигнальника, що знаходиться справа від статуї Свободи. У 1875 р. зображення тріумфуючого півня помістили в центрі системи республіканської емблематики: на прапорах, цінних паперах, поштових марках, штемпелях, військових відзнаках. З плином часу цей птах усе більше символізував образ вільного галла, який на крутих поворотах історії успішно протистояв германській армادі. В часи Першої світової війни загальновідомий образ пташиного провідника з успіхом використано в кіномистецтві, знаках військових нагород, на афішах, у словах пісень. Після завершення війни зображенням галльського півня увінчано пам'ятники полеглим. Останнє особливо актуальне для Франції і французів, які мають “більше могил на одному квадратному кілометрі, ніж Китай” і в своєму прагненні зберегти історичну пам'ять випереджають Грецію та Італію; лише окремі регіони Палестини, Лівану, Месопотамії можуть становити конкуренцію землі Франції [3, с. 33].

За цих обставин суспільно-політична функція “республіканського” півня набула особливого політичного спрямування – керувати пташиною братією (громадянським суспільством) на території ферми (національної держави), примушувати німецького орла тікати якнайдалі (перемоги над німецьким імперіалізмом у Першій і Другій світових війнах), нагадувати віруючим про свій щоденний обов'язок зі шпिला кожного християнського храму (для прагматичних політиків нагадування про Божі заповіді – це не лише спів птаха: політична оцінка інституту Церкви розділяє прихильників “правої” та “лівої” ідеологічних систем у французькому парламенті).

Отже, від галло-римських часів з півнем асоційовано географічний простір, в межах якого пізніше визначилася суверенна держава Франція. Втілюючи територіальну цілісність та історичну тяглість французької державності, консенсусний образ півня, якого не порівняти з хижакими – германським орлом та британським левом, – яких він завжди перемагає, найкраще суміщається з чинними (монархічною, республікансько-демократичною) формами політичної влади. Втілений у матеріалі, цей звичайні-

сінський представник пташиного двору з плином часу злетів на чільне місце й став у ряд національно-державних емблем Франції.

Триколірний прапор (кокарда) — це офіційно визначена емблема, яку становлять синій, білий і червоний кольори. Жодний документ не визначає глибини насиченості згаданих кольорів. На цій підставі художники вільно реалізують власну фантазію. Залишаються невисвітленими питання походження французького прапора, як і особлива ідея кожного з трьох кольорів, що його становлять. Це зовсім “не додає національному прапору виразності, багатства й сили” [6, с. 111]. Достеменно відомо ось що: триколірна кокарда вперше з'явилася у червні 1790 року; впродовж 1790–1812 рр. синій, білий і червоний кольори набули значення офіційної емблеми Франції, прапора Нації і Держави; раніше ці кольори пройшли шлях від корабельного вимпела (XVI ст.) до революційної кокарди (кінець XVIII ст.); триколірний прапор як символ свободи – основне республікансько-демократичне завоювання французького народу – започатковує свою історію від 1830 року.

Клобук Свободи, занесений до числа елементів політичної емблематики Франції під назвою “фригійський”, також відомий як “червоний клобук”. Свою належність до світу політики цей знак виявив у роки Французької революції, відколи став символом свободи, завойованої жінками й чоловіками, які прагнули особистої незалежності, які бажали стати вільними і повноправними громадянами держави. Після повалення монархії у Франції цей клобук бачили скрізь. Завжди на передньому плані, він прикрашав не лише символічні зображення Свободи (бюсти, статуї, барельєфи, скульптурні групи, візерунки на тканині тощо), але й зброю революціонерів, численні прапори, так звані “дерева Свободи”, трикутники Рівності, в'яз палиць Єдності з сокирою або списом, терези правосуддя. Усі папери офіційного змісту були оздоблені загальновідомим контуром клобука. Слово “клобук” стає революційним іменем, прізвиськом, частиною офіційної назви багатьох населених пунктів Франції. Щоправда, політичного значення (“клобук Свободи”) він набув дещо раніше, в роки Американської революції. Історики, митці, науковці різних галузей знань, вбрані в

клобуки по обидва береги океану, асоціювали з цим предметом одну й ту саму ідею свободи, яку в часи античних Греції і Риму вже розуміли раби, відпущені на волю, з відомим “фригійським клобуком” на голові. Колишні раби продовжували носити клобук батьків (“фригійський клобук”) – був червоного кольору, мав конічну форму з дещо похиленою наперед горішньою частиною. На малюнках доби Французької революції його обриси змінюються: “клобук Свободи” набуває виразної конічної форми, вершина дещо хилиться вперед. Цю останню форму закарбовано навіки, вона стає загальновідомою для історичних послідовників нової політичної емблеми у Франції. Українські громадяни ознайомлюються з клобуком Свободи – цим обов’язковим атрибутом революційних зрушень XVIII–XIX ст. восени 2004 р. Щоправда, колір свободи у цьому регіоні Європи набуває помаранчевого відтінку (класичний червоний зберігається також).

Серед алегоричних образів, притаманних системі політичної емблеми Франції, найбільш уживаним визначено *скульптурне зображення Свободи*. Генеалогічне коріння цієї емблеми сягає часів греко-римської античності, відколи поширилась ідея матеріального втілення різних абстрактних понять (гріх, честь, краса, любов тощо). Зображені у формі богів і богинь згадані поняття наділялися статусом емблеми з відповідним символічним значенням. На цій підставі статуя жінки, народжена Французькою революцією, одночасно символізувала Свободу, Розум, Націю, Батьківщину, Францію, громадянські чесноти, а з осені 1792 р. — Республіку. Цей синтетичний, наділений численними іменами, образ ніс різні ідеї. Але найбільш уживаною з-посеред них стає ідея свободи. У цій своїй якості вона (Свобода) випереджає Республіку й навіть Націю. Зображення Свободи в камені, металі, глині або на полотні супроводжують фригійський клобук, триколірна кокарда, іноді малюнок півня. З часом класична емблема Свободи поступово набуває інших значень (Нація, Франція), до яких у 1875 р. додається головне – “Маріанна”. Цим жіночим іменем, походження і зміст якого до останнього часу залишаються не з’ясованими, офіційно назвали Французьку Республіку. Відтак бюст “Маріанни” розмістили в кожній мерії, а скульптуру “Маріанни” –

у центральній частині французьких міст. Відомі різні “Маріанни”. Одна – замислена, порядна, законслухняна, буржуазна (на зображеннях вона сидить: спокійна, волосся зачесане, плечі й груди закриті, на голові – чепець або без жодних прикрас); друга – войовнича й загальновідома в народі (натхненна, розхристана, завжди у фригійському клобуці). Ці обидві “Маріанни” дали життя громадянському мистецтву оформлення ділових паперів. Якщо в часи війни актуальною була “Маріанна” войовнича і палка, то в мирні часи вона залишалася непорушною, стриманою, делікатною.

Державний *гімн “Марсельєза”* започаткував свою історію в Ельзасі у квітні 1792 р. Слова й мелодія “Марсельєзи” спричинились до ліквідації монархії у Франції і з часом піднялись над усіма іншими патріотичними й революційними піснями. У 1848–1920 рр. члени численних революційних рухів розглядали “Марсельєзу” як інтернаціональний гімн свободи народів. Натомість у період Першої світової війни “Марсельєзу” визнано своєрідною емблемою єдності усього французького народу.

Поняття *“національне свято”* для Франції часів Давнього порядку було невідомим. Усі прошарки населення святкували численні релігійні й династичні свята: святих покровителів королівства, день народження короля, його спадкоємця (дофіна) тощо. Та лише в часи Революції остаточно прийнято ідею всенародного відзначення знаменних дат, співвідносних з французькою нацією. Ситуацію ускладнювала одна обставина: наприкінці XVIII ст. жодна з європейських країн і навіть Північноамериканські Штати не мали загальнонаціонального, світського за своїм характером, свята. Останнє з’являється у Франції (проголосоване й документально оформлене) влітку 1880 р. Саме народні обранці визначили день, який би відповідав історичному моменту запровадження демократичних свобод і порозуміння в загальнонаціональному масштабі. Знаменні дати: 5 травня 1789 р. (відкриття Генеральних Штатів), 14 липня 1789 р. (взяття Бастилії), 4 серпня 1789 р. (ліквідація дворянських привілеїв), 26 серпня 1789 р. (проголошення Декларації прав людини й громадянина), 14 липня 1790 р. (свято Федерації) мали своїх прихильників і своїх ворогів. Врешті-решт

політична “правиця” (помірковані й республіканці) зупинилась на тому, що 4 серпня 1789 р. без кровопролиття пішов у небуття Давній порядок. Та “ліві” (радикально налаштовані елементи) тяглись до більш потужного “символу свободи”, яким вони бачили історичний момент падіння головного бастиону Давнього режиму – Бастилії. Знищення королівської в’язниці ніби готувало появу нового символу й, своєю чергою, стало символічним актом. Того дня у країні ліквідовано соціальну нерівність і політичний простір почав належати народу, а не лише депутатам парламенту й чиновникам. Якнайкраще підходила подія, що винесла на політичну авансцену безіменний натовп. І всі погодилися з тим, що, по-перше, без 14 липня не було б 4 серпня, а, по-друге, на рік пізніше (1790) багато хто вже сприймав день Федерації як національне свято: того дня мирно зійшлись на Марсовому Полі делегати (федерати) від усіх місцевих формувань національної гвардії, а також представники кожного регіону Франції, які прибули до Парижа. Нарешті, 6 липня 1880 р. “ліва” більшість палати депутатів проголосувала рішення, за яким 14 липня визначено як день національного свята Франції. І поступово рік за роком до цього свята долучалися представники різних політичних угруповань, а не лише прихильники політичної “лівиці”. Думали не про минуле, а про майбутнє, символом якого виступала щойно збудована молода вежа інженера Ейфеля. Зупинилися на тому, що день 14 липня поділив рік на дві майже однакові частини й не пов’язувався з іншим світським чи релігійним святом. Того дня мешканці міст відзначали завершення шкільного року й початок справжнього літа. Натомість мешканці сіл могли відпочити перед відновленням робіт у полі. Отже, ця дата закликала святкувати усіх громадян Франції.

Урочистим парадом, промовами з трибуни, співами, танцями, народними гуляннями у Франції цього дня всюди відзначали не лише народження Республіки, а й національних збройних сил, триколірного прапора, єдності всього народу. Щоправда, таким (всенародним) це свято було всього кілька разів: наприкінці Першої світової війни у 1919 р., а також у 1945 р., після закінчення Другої світової війни. Далі політичне наповнення поступово нівелюється.

У наш час свято 14 липня означає лише початок літніх канікул, які з радістю вітають усі французи.

Отже, у Франції політична емблема стала складовою частиною етнополітичного процесу. Незважаючи на зміни королівських династій і республіканських режимів, які свого часу використовували політичну емблематику досить активно, а також небажання з боку сучасних діячів запроваджувати відомі взірці в щоденну практику владних відносин, історія системи політичних знаків постає безперервною низкою тісно пов’язаних між собою ланок одного ланцюга. Її не “розірвали”, не “змили” бурхливі потоки революцій, гамовані одразу, як тільки громадяни країни розумом і серцем сприймали значення форм і образів, запозичених з історичного минулого та обґрунтованих сьогоденням народу Франції. В період Республіки в різних емблемах знайшли своє відображення основоположні політичні ідеї, які зробили Францію суверенною державою, волелюбною нацією, а пересічного громадянина – патріотом своєї батьківщини.

Характерною ознакою системи політичної емблематики є те, що кожний зразок спроможний нести водночас кілька значень: одне, яке абсолютно суперечить усьому раніше відомому, й друге, яке констатує спадковість, відлуння або якийсь інший зв’язок новітнього з більш давнім значенням. Натомість ідею свободи різноманітно, образно й водночас лаконічно, виразно, однозначно, просто, зрозуміло, доступно щодо масового сприйняття несуть такі політичні знаки: триколірний прапор (кокарда), гімн “Марсельеза”, статуя (бюст) “Маріанни”, зображення галльського півня, фригійський клубок, свято 14 липня. Ці емблеми з’явилися у різний історичний період. Їх наділено різним політичним значенням. Та лише перші три з них активно використовувались і використовуються під час кожної політичної події. Увесь комплекс згаданих знаків-символів дає змогу учасникам суспільного життя Франції візуально й на слух, відверто або нейтрально досягати головного: зміцнювати єдність усього народу, протистояти загрозі з боку антидемократичних сил – авторитаризму чи тоталітаризму, надавати кожній особі можливість виявити своє власне ставлення до ідеї свободи.

1. Денисенко В.М., Дорошенко С.І. Особа та ідеї свободи в бінарній шкалі політичних ідеологій Франції Третьої республіки // *Вестник СевГТУ. Политология: Сб. науч. тр.* – Севастополь, 2002. – С. 41–50. Дорошенко С.І. Дослідження політичних ідеологій в історії французької політичної думки // *Наукові записки НаУКМА. Сер. Політичні науки.* – К., 2002. – № 20. – С. 20–23; Дорошенко С.І. Французький лібералізм: принципи та зміст політичної ідеології // *Наукові записки НаУКМА. Сер. Політичні науки.* – К., 2003. – № 21. – С. 21–25; Дорошенко С.І. Використання досліджень істориків політичної думки Франції в навчальному курсі “Історія політич-

них і правових вчень” (досвід НУ “Львівська політехніка”) // “Проблеми та перспективи викладання політології у вищій школі”: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Львів, 9–10 листопада 2004 р. Ч. 1. – Львів, 2004. – С. 39–46. 2. Agulhon M. *Marianne au combat, l'image et la symbolique republicaines de 1789 à 1880.* – Paris, 1979. 3. Chaunu P. *La France. Histoire de la sensibilité des Français à la France.* – Paris, 1982. 4. *Les constitutions de la France depuis 1789 / J. Godechat.* – Paris, 1979. 5. d'Estaing G.V. *Democratie française.* – Paris, 1976. 6. Pastoureau M. *Les emblèmes de la France.* – Paris, 2001.

УДК 930.2.008.2

О. Смольков

ДО МЕТОДОЛОГІЇ АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ЇХ МОЖЛИВОГО МАЙБУТНЬОГО РОЗВИТКУ

© Смольков О., 2005

Здійснено спробу окреслити сучасні погляди на ритміку історії, критично їх переглянути та визначити умови застосування методології аналізу історичних подій та прогнозування їх можливого майбутнього розвитку, в тому числі прогнозування історичного розвитку України.

In the article the author has made the attempt to outline the modern views on the history rhythms, to reconsider critically those views and determine conditions of methodology use for the analysis of historical events and forecasting their possible future development, including the forecasting of the historical development of Ukraine.

Проблема ритміки історії належить до фундаментальних проблем філософії історії; її зміст зумовлює функціонування певної сукупності категорій, що становить методологічний каркас для дослідження важливих аспектів сутності історичного процесу. На жаль, на сьогодні ця проблема в дослідницькій літературі не отримала належних пояснень, оскільки часто подається або обмежено, або не зовсім коректно. Поняття *циклічності* та *ритміки* має дуже багато різних тлумачень, внаслідок чого дуже важко визначити, що становить зміст цих термінів. **Аналіз дослідницької літератури** [див. список літератури] свідчить про те, що: 1) на сьогодні існує достатня кількість праць та історичних джерел, які дають можливість подати явище ритміки історії достатньо ґрунтовно; 2) тим не менше не достатньо приділяється

уваги історико-філософським опрацюванням методологічних засобів дослідження ритміки історичних процесів; 3) крім того, відсутні спроби прогностики розвитку Української державності на майбутнє, що ґрунтувалися б на надійних філософських методологічних засадах.

Мета цієї роботи полягає в тому, щоб на основі дослідження закономірностей ритміки історичних процесів окреслити можливі методи вирішення питань філософії історії, пов'язаних із прогнозуванням історичного розвитку людства та його можливої варіативності.

На думку автора, на основі дослідження особливостей ритміки світової історії, а також можливості повторень вузлових моментів історії (у новій якості), відповідно до запропонованих методологічних вирішень, можна